

ТИМОШЕНКО М. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського
та міжнародного права, заступник
декана юридичного факультету
(ПВНЗ «Європейський університет»)

УДК 343.13

ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ ТА ПРОЦЕДУРНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Автором у науковій статті порушується проблема співвідношення процесу та процедури у кримінальному провадженні. Аналізуються та узагальнюються доктринальні підходи до розуміння юридичного процесу і юридичної процедури. Визначено особливості процесу і процедури в кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, юридичний процес, юридична процедура, співвідношення юридичного процесу та процедури.

Автором в науковій статті піднімається проблема соотношения процесса и процедуры в уголовном производстве. Анализируются и обобщаются доктринальные подходы к пониманию юридического процесса и юридической процедуры. Определены особенности процесса и процедуры в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, юридический процесс, юридическая процедура, соотношение юридического процесса и процедуры.

The author of scientific article raises problem of correlation process and procedure in criminal proceedings. Analyzes and summarizes doctrinal approaches to understanding of legal process and legal procedures. The features of process and procedures in criminal proceedings.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, legal process, legal procedure, correlation of legal process and procedures.

Вступ. Проблема співвідношення процесу та процедури в юридичній науці – це одне із найдискусійніших питань, що не знайшло однозначної наукової відповіді як серед учених-теоретиків права, так і серед представників відповідної галузевої науки. Проте відповідь на це питання має бути закладена в основу як правотворчої роботи по вдосконаленню процесуальних галузей законодавства, так і в правозастосовну діяльність, яка стосується законного здійснення відповідної процесуальної правової діяльності та вчинення правових процедур.

В юридичній літературі окремі питання сутності і змісту юридичного процесу та процедури досліджувалися ще у 70-80-х роках ХХ ст. і, як правило, мали галузевий характер наукового дослідження в межах кримінального, цивільного та адміністративного процесів. У науці кримінального процесуального права вказана проблематика порушувалась в окремих роботах таких вчених – представників науки кримінального процесуального права, як: Ю.М. Грошевий, В.С. Зелененький, Є.Г. Коваленко, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Малярченко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін.

Серед представників науки цивільного процесуального права, які безпосередньо або опосередковано торкалися питань співвіднесення юридичного процесу та процедури в цивільному провадженні, можна назвати таких вчених, як А.В. Андрушко, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов,

І.А. Бірюков, В.В. Кривенко, В.А. Мусін, А.Й. Осетинський, Д.М. Притика, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Н.О. Чечина, П.І. Шевчук, В.П. Шибіко, М.Й. Штефантощо. Окремий внесок у розробку питань процесу і процедури в контексті адміністративного судочинства зробили В.Б. Аверьянов, Н.В. Александрова, В.М. Бевзенко, Д.О. Бочаров, А.Т. Комзюк, Д.М. Лук'янець, В.К. Матвійчук, Р.С. Мельник, О.М. Пасенок, Ю.С. Педько, А.А. Пухтецька, А.В. Руденко, В.С. Стефанюк, В.П. Тимошук, П.А. Трачук, В.І. Шишкін та інші. Проте на сьогодні однаковість у поглядах вчених щодо поняття, природи та співвідношення процесу і процедури в адміністративному судочинстві не вироблено.

В той же час слід наголосити, що проблема процесу і процедури в праві отримала наукову розробку й зі сторони представників теорії права. Зокрема сутнісні особливості юридичної процедури та процесу розкриваються в працях С.С. Алексєєва, А.М. Васильєва, В.М. Горшенєва, Д.А. Керімова, Ю.І. Мельникова, К.В. Николиної, А.С. Піголкіна, В.Н. Протасова, В.О. Тарасова та інших. Незважаючи на досить чисельний перелік науковців, їх праці не надають комплексного бачення питанням сутності та природи юридичного процесу та процедури як багатоаспектного явища. В сучасних наукових роботах таких вчених, як О.П. Євсєєв, О.В. Зайчук, А.М. Колодій, О.С. Лагода, В.Г. Лукьянова, М.М. Рассолов, О.О. Серєда, О.Д. Тихомиров, О.В. Фатхутдінова, А.А. Юсупов, О.В. Яковенко також можливо відзначити ряд окремих поглядів щодо сутності юридичної процедури та її співвідношення із юридичним процесом. Проте наукові дослідження вказаних науковців не надають однозначних відповідей щодо сутності юридичного процесу та процедури, їх місця в системі юридичної діяльності та співвідношення.

Постановка завдання. Попри всю соціальну значущість юридичної процедури, слід сказати, що в науці кримінального процесу все ще немає дослідження, спеціально присвяченого комплексному вивченню співвідношення вказаних категорій. Більше того, на даний час навіть не існує єдиного визначення юридичного процесу та процедури, неоднозначні точки зору і з приводу їх місця в структурі правового регулювання, правової природи тощо.

З огляду на це варто погодитися з думкою вчених, що реалії сьогодення вимагають від наукової спільноти переосмислення і опанування нової ідеології і практики правосуддя, широкого обговорення питань, пов'язаних із принциповими положеннями кримінального процесу, його соціальним призначенням у суспільстві і державі, внутрішнім цілям та завданням, а також положеннями щодо організації та ефективного функціонування кримінальної юстиції, окремих процесуальних стадій і процедур. Практичний інтерес у світлі запропонованих змін представляє, насамперед, змодельована конструкція системи кримінального процесу, а саме, внутрішня форма його організації, яка тісно пов'язана з системою його стадій і процедур [1, с. 238]. Відповідь на це питання потребує, насамперед, встановлення співвідношення процесу та процедур кримінального провадження.

Тому в якості цілі даної статті визначимо: встановлення закономірностей співвідношення юридичного процесу та юридичної процедури у кримінальному провадженні України.

Результати дослідження. В юридичній літературі розуміння процесу та процедури кримінального провадження має неоднозначний характер, обумовлюється значною кількістю авторських позицій. Аналіз наукової літератури дає можливість констатувати, що більшість сучасних дослідників розглядають питання кримінального провадження через розуміння стадії кримінального процесу. Так, наприклад, І.Я. Фойницький у своїх наукових працях використовував терміни «стадія» і «головна стадія» до тих же частин кримінального судочинства, і в тому ж контексті. За його визначенням, стадія кримінального процесу – це його відносно відособлена частина, що характеризується конкретними завданнями (які походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які їх оформлюють [2, с. 341]. Сучасні науковці практично не відійшли від цього формулювання, а лише частково деталізували та розширили уявлення про юридичну природу стадійної побудови кримінального процесу [3, 4; 5; 6]. Так, наприклад, Л.М. Лобойко визначає стадії кримінального процесу, як його відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершуєть-

ся прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію [7, с. 15]. Фактично в своєму визначенні вчений розширює коло ознак стадії її етапами, як відносно самостійними елементами стадії кримінального процесу, які також відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій [8; 9].

У межах теорії права юридичний процес так само не має єдиного, усталеного уніфікованого розуміння. Серед основних можна виділити такі підходи до розуміння меж юридичного процесу, що висловлювалися в юридичній науці протягом минулих років – вузький та широкий. Як зазначає Н.Г. Саліщева, різниця в поглядах між прибічниками вузького та широкого поняття юридичного процесу полягає в тому, що перші розуміють процес, як врегульований правом порядок юрисдикційної діяльності при розгляді індивідуальних справ, а другі – як взагалі процес застосування норм матеріального права [10, с. 128]. Безперечно, що тут використовується дуже загальна та неповна характеристика зазначених поглядів, без урахування численних доповнень різними авторами, проте сутність їх в цілому передана правильно.

Юридичний процес включає в себе різного роду правові явища: підготовку і прийняття нормативних актів, а також різноманітні форми реалізації права. Як вказує ще один із представників широкого розуміння процесу в праві Є.П. Шикін, юридичний процес – це шлях руху матеріального права від моменту його створення до повної реалізації. Безумовно, етимологія слова «процес» як просування, розвиток будь-якого явища дозволяє охопити ним всі етапи «життя» закону – від його розробки до повної реалізації. Однак, цілком очевидно, що таке значення терміну має мало спільного з його традиційним вживанням в юриспруденції. З цього приводу С.С. Алексєєв наголошує на необхідності в наукових конструкціях враховувати той історично прийнятий в науці зміст, який мають правові поняття. Неприпустиме вільне використання юридичної термінології, коли ті чи інші автори наділяють прийняту термінологію своїм змістом, що істотно відрізняється від загальноприйнятого [11, с. 121].

Так, А.М. Васильєв, критикуючи універсальність категорії «юридичний процес», передбачає, що в даному випадку поняття процесуальної форми юрисдикційної діяльності виглядає збіднілим, а в той же час специфіка правозастосування в процесі організуючої управлінської діяльності не виділяється [12, с. 22].

В юридичній літературі існують і інші визначення юридичного процесу. Наприклад, А.В. Малько розглядає процес, як нормативно встановлені форми упорядкування юридичної діяльності, спрямовані на оптимальне задоволення і гарантування інтересів суб'єктів права [13, с. 157].

У свою чергу юридична процедура розглядається, як складне багатоаспектне явище. Вітчизняні вчені С.Д. Гусарєв та О.Д. Тихомиров обґрунтовують поняття юридичної процедури як такої, що визначає зміст юридичної діяльності, здійснюється юристами з метою отримання правового результату у задоволенні законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [14, с. 48–49].

В сучасних періодичних юридичних виданнях до особливих характеристик юридичної процедури вченими відносяться такі: певна діяльність, що надає змогу перейти від одного юридичного стану до іншого в ході правового регулювання [15, с. 119]; її офіційний характер, встановлена послідовність дій, що передбачає наявність чіткої врегульованості дій суб'єктів права [16, с. 24]; сукупність послідовних актів поведінки, кожний з яких може викликати відповідні локальні наслідки, що впливає на хід та реальність всієї процедури [17, с. 11].

Продовжуючи вивчення юридичної процедури, варто наголосити на тому, що у правничій літературі юридична процедура (правова процедура), визначається як:

- 1) особливе правове явище, яке являє собою систему, котра націлена на досягнення конкретного правового результату [18, с. 18];
- 2) засіб реалізації матеріальних прав з метою забезпечення дієвості права [19, с. 74];
- 3) система правил, які впроваджуються в роботу органу державної влади з метою вироблення теоретичних і методологічних підходів його функціонування [20];
- 4) сукупність правил і звичаїв, за допомогою яких вчиняються юридично значимі дії [21, с. 24];
- 5) особливий порядок реалізації санкцій правової норми, що має нормативно закріплений порядок здійснення та забезпечує реалізацію правових обмежень [22, с. 98–99];

б) чіткий розумово-логічний процес, який є логічним процесом правовідношення та правореалізації [23, с. 295–297].

У контексті прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році законодавець питання про розмежування кримінального процесу на окремі стадії (етапи) вирішує неоднозначно. Виходячи зі структури Кодексу, можна зробити висновок, що законодавець кожному етапу виділив в окремому розділі (з III по – VIII розділи). У той же час слід звернути увагу на те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України нормативно закріплені лише дві стадії, яким законодавець прямо дає їх визначення у статті 3 КПК України, а саме: досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України), чітко наголошуючи, що це стадії кримінального провадження [24]. Проте процедури кримінального провадження взагалі не отримали належного правового закріплення у змісті КПК України.

У наукових джерелах, які видані після прийняття та введення в дію Кримінального процесуального кодексу України, вченими також неоднозначно розкривається питання періодизації кримінального процесу. Зокрема наголошується, що кримінальне провадження здійснюється стадійно, та виділяються наступні стадії: 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) досудове розслідування; 3) підготовче судове засідання; 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 8) перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; 9) виконання судових рішень [25, с. 26]. А.В. Молдован, С.М. Мельник виділяють вісім стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) апеляційне провадження; 5) виконання вироку; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами [26, с. 3–4].

Висновки. На нашу думку, такий підхід є доволі обмеженим та потребує вдосконалення як з точки зору юридичної науки, так і з точки зору правового регулювання кримінального процесу. Доцільним було б удосконалити стадії кримінального провадження та конкретизувати правові процедури, які вчиняються в межах відповідних стадій. У той же час слід наголосити, що спільним між стадіями та процедурами кримінального процесу є:

- мають владний характер, що відображає характер повноважень владного суб'єкта;
- мають індивідуальний персоналізований характер, оскільки відображає особливості окремої справи та здійснюється відносно конкретного питання та конкретних осіб;
- реалізуються відповідно до норм чинного законодавства;
- залежать від діяльності конкретних осіб;
- суб'єктами реалізації виступають органи держави, посадові особи або інші уповноважені суб'єкти;
- пов'язані із винесенням окремого рішення (акта застосування права), що має нормативно закріплену форму та порядок прийняття.

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України спробуємо виокремити стадії кримінального процесу, які складаються з окремих юридичних процедур:

1) досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 та Розділ III КПК України), що складається з можливості застосування процедур досудового слідства, дізнання;

2) притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України), що складається з таких юридичних процедур, як повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення тощо;

3) судове провадження у першій інстанції (Розділ IV КПК України), що складається з відповідних юридичних процедур з підготовчого провадження; судового розгляду; винесення судового рішення;

4) судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ V КПК України), в межах якого застосовуються процедури по провадженню у суді апеляційної інстанції; провадженню у суді касаційної інстанції; провадженню у Верховному Суді України; провадженню за нововиявленими обставинами;

5) виконання судових рішень (Розділ VIII КПК України), що складається з тих правових процедур, які відповідають змісту судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Леоненко В.І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). 2013. – № 1. – С. 238–242.
2. Фойницький І.Я. Курсь уголовного судопроизводства: в 2-х т. / И.Я. Фойницкий. – С.-Петербург: Сенатская Типография, 1910. – Т. 2. – 3-е издание, пересмотренное и дополненное. – 573 с.
3. Кримінальний процес України: підруч. / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця – Х.: «Право», 2000. – 480 с.
4. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: навч. посіб. / Є.Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.
5. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. / В.М. Тертишник. – 5-е вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2007. – 1120 с.
6. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. / Л.М. Лобойко. – К., 2005. – 176 с.
7. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: навч. посібник / Л.М. Лобойко. – К.; Істина, 2005. – 456 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Бусел В.Т.]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2003. – Т. 5: П-С. – 736 с.
10. Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР / Н.Г. Салищева. – М.: Юрид. лит., 1964. – 218 с.
11. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1971. – 223 с.
12. Васильев А.М. О правоприменении и процессуальном праве / А.М. Васильев // Проблемы соотношения материального и процессуального права: сб. науч. тр. Всесоюз. юридич. заоч. ин-т. – М.: ВЮЗИ. – 1980. – С. 4–14.
13. Матузов Н.И. Теория государства и права: Учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2004. – 512 с.
14. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності) / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2006. – 487 с.
15. Гадьльшина З.И. О некоторых актуальных проблемах административно-процессуального права / З.И. Гадьльшина // Актуальные проблемы юридической науки и образования на современном этапе. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2003. – С. 119–125.
16. Баширова С.Г. К вопросу о соотношении правовой процедуры и юридического процесса / С.Г. Баширова // Вестник Волжского ун-та им. В.Н. Татищева. – Вып. 67. – 2005. – С. 24–27.
17. Копина А.А. К вопросу о соотношении понятий «налоговый процесс» и «налоговая процедура» / А.А. Копина // Финансовое право. – № 10. – 2005. – С. 8–16.
18. Протасов В. Н. Юридическая процедура / В.Н. Протасов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 79 с.
19. Ковачев Д.А. Механизм правотворчества социалистического государства. Вопросы теории / Д.А. Ковачев. – М.: Юрид. лит., 1977. – 112 с.
20. Трудовое процессуальное право: учеб. пособие / Под общ. ред. И.В. Гущина. – Мн.: Тест, 2008. – 468 с.
21. Роберт Генри М. Правила парламентской процедуры. Проблемы Восточной Европы / М. Генри Роберт. – Вашингтон, 1992. – 273 с.
22. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О.Э. Лейст. – М.: МГУ, 1981. – 239 с.
23. Рассолов М.М. Проблемы теории государства и права: [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030501 – «Юриспруденция»] / М.М. Рассолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2007. – 431 с.
24. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блаживський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

25. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

26. Молдован А.В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / А.В. Молдован, С.М. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.

ШАНДРА Б. Б.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри філософії

(Ужгородський національний університет)

УДК 340.12

СВІТОГЛЯДНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФЕНОМЕНА ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИХ ІНТЕНЦІЙ

У статті досліджено світоглядне обґрунтування феномена злочинності в контексті філософсько-правових та антропологічних інтенцій. Розглянуто духовні складові людської особистості, які є надзвичайно важливими під час вивчення причин злочинності. Гносеологічні концепції аналізу цього феномена залежать від розуміння онтологічної структури злочину, від антропологічної перспективи як простору, у якому здійснюють злочин.

Ключові слова: антропологія, злочинність, свідомість, суспільство, філософія права, соціальна філософія.

В статье исследуется мировоззренческое обоснование феномена преступности в контексте философско-правовых и антропологических интенций. Рассмотрены духовные составляющие человеческой личности, которые являются чрезвычайно важными при изучении причин преступности. Гносеологические концепции анализа этого феномена зависят от понимания онтологической структуры преступления, от антропологической перспективы как пространства, в котором совершают преступление.

Ключевые слова: преступность, общество, антропология, философия права, социальная философия.

The paper investigates the philosophical, legal, social, philosophical and anthropological intention of overcoming crime. Traced the politically-economic situation in the country, psycho-sociological situation in society axiological and ontological and anthropological depth of the human personality – that are the main factors, the positive state is not left room for the existence of crime itself.

Key words: crime, society, anthropology, philosophy, law, social philosophy.

Вступ. Ціннісний принцип блага, одним із виявів якого є ідея гармонійного розвитку суспільства та поваги кожного його члена, є не просто філософською категорією, а філософським поняттям, яке репрезентує в буденній свідомості глибокі життєво важливі принципи. Хоча їхне

